

A "SZELLEM" ÉS MEGHALADÁSA

/Fülep Lajos: A művészet forradalmától a nagy forradalomig I-II./

Fülep Lajos tanulmánykötetét kézbe véve legelőször a témák sokrétősége lep meg, hogy azután a szemlélet univerzialisztikussága, hatalmas távlatokon átívelő ereje döbbsen meg. Jelentősége és hatása ma még csak körvonalaiban sejthető: az bizonyos, hogy a magyar művészettörténet legnagyobb alakja, a magyar filozófiai nyelv alapjainak egyik lerakója, századunk eszmetörténetében, gondolkodásában óriási szerepe van.

Indulása az 1905-ös - 10-es évekre tehető, a századelő szellemi progressziójának forrongása idejére. /Adyt az "Uj versek" megjelente után mint a kor legnagyobb költőjét üdvözli az "Ország" c. igen konzervatív lap hasábjain! / 1910-ben lefordítja Nietzsche "A tragédia eredete" című filozófiai munkáját, melyet terjedelmes 'előszóval' adott ki /a híres Nietzsche-tanulmány/, s mely - Lukács szerint - megvetette egy Nietzsche-kritika alapját. /Lukács György: Fülep Lajos Nietzschéről Nyugat, 1910./

Megtaláljuk őt a Janus Pannonius Társaság alapítói között, mint ahogy ott van a "Válasz" indulásánál is. Társadalmi problémák iránti érzékenységét jelzi a híres un. egyke-vita megindítása. Jelentőségét hatásán, a 'szárnya alól kinőtt' tanítványok során is mérhetjük: itt találjuk Tolnay Károlyt, Németh Lajost, Arnold Hausert; szerepét érzékelteti az a kör, amellyel a 10-es - 20-as években együttműködött: Lukáccsal, Mannheim Károlylyal, Szilasi Vil móssal. /Gál István: Jegyzetek Fülep Lajosról Jelenkor, 1971/3./

E rövid bevezető után, mely épp csak érzékeltetni hivatott Fülep jelentőségét, egyetlen téma köré szeretném csoportosítani azokat a jelenségeket, amelyekből az életmű egy részének legfontosabb vonásai kirajzolódnak, hogy karakterisztikusabb képet alkothassunk róla. /A tárgyalt időszak a megjelent tanulmánykötet időhatárával azonos: a kötetben az 1904-1919 között megjelent írások találhatók./ Kiindulópontunk a "Szellem" című folyóirat tevékenységének vizsgálata /a kötetben megtalálható egy igen érdekes dokumentum: a folyóirat programadó írása Fülep tollából - királyi többszben/.

A "Szellem" két számot ért meg. 1911. márciusában jelent meg az első, és decemberében a második. Munkatársai - Fülep mellett - Lukács György /e lapban jelent meg "A tragédia metafizikája"/, Hevesy Sándor, Balázs Béla, Fogarasi Béla stb. A lap címe alatt a profil megjelölése: "Metafizika, etika, vallásfilozófia, esztétika."

"Mi az emberi szellem tevékenységének e különböző területei között oly szoros összefüggéseket látunk, amelyek nemcsak megengedik, de helyes megértésükhöz megkívánják együttes tárgyalásukat."

- írja a program. Bár itt egy kis közösség szellemi irányának meghatározásáról van szó a szemléleti azonosság és különbözőség alapján, e megállapítás /ti. a felépítmény rendszerének a maga sajátos egységében való megközelítése/ Fülep Lajosra teljes mértékben érvényes. Ebben Fülepnek a "Szellem"-tán nevezhetjük így - 'közére' tett hatását látom, amit bizonyítanak témái is, azok sokrétűsége: filozófiai, irodalom - és művészettörténeti, esztétikai stb. témák foglalkoztatják - a szellemi élet minden területe s egésze.

A fülepi szemlélet kiemeli egyfelől a különböző szellemi tevékenységek 'szoros összefüggéseit', másfelől egységüket az azonos világnézeti megközelítéssel biztosítja. Kijelenti tehát a felépítményelemek objektív összetartozását, s megköveteli, hogy a tudat is egységes szemléleti-világnézeti alapon tükrözze, vizsgálja ezeket." ...megvallom, hogy történeti vizsgálataimat és értékeléseimet ...művészet-filozófiai gondolatok irányítják; sőt ott áll

mögöttük az, amivel ideává általánosulnak: a kialakult világnézet." /F.L.: Művészet és világnézet/

Ez az alapja annak, hogy Fülep a kevésbé jelentős szellemi jelenségek megítélésében is általános világnézeti szempontokat alkalmaz, s ezáltal megállapításainak érvényességi köre is rendkívül szélessé válik. A világnézeti alapállás sarkalatos pontja Fülep írásainak. Ezt a szemléletet kívánja érvényesíteni a "Szellem" a művészeti alkotások vizsgálatánál is.

"Mi a művészi jelenség egész komplexitásával igyekszünk számot vetni, és keressük vonatkozásait a vallásossal, morállal stb."

- ez egyrészt kifejezi a már előbb említett - a felépítmény elemeinek objektív egységéről vallott - elvet, másrészt jelzi a csoport idealista alapállását. Annyiban ti., amennyiben a művészi jelenségeket kizárólag csak más szellemi jelenségekkel hozza kapcsolatba, annak társadalmi - gazdasági összefüggéseiről nem véve tudomást.

Ezt a gondolatot viszi tovább a program következő része. "... A művészet külön világ a való világ mellett, saját törvényei vannak; de amire épül, az az emberi szellem és lélek, és reá vonatkozik; csak a szellem és lélek teljéből érthető meg." - ami szintén az idealista, szellemtörténeti alapállást jelzi. Egyértelműen kimondva: "... a filozófiát illetően, mint a cimben is kifejeztük, metafizikusok, spiritualisták vagyunk." /Később mind Lukács, mind Fülep megírja a szellemtörténet kritikáját: Fülep 1931-ben "Szellemtörténet" című munkájában /Nyugat, 1931/, Lukács: "Az ész trónfosztása"-ban./.

S még valamit a lap céljáról. Merőben reménytelen vállalkozás, vagy annak látszik. Amint a program ki is mondja: "... vállalkozásunk a szó legszorosabb értelmében ideális. A folyóiratot kevés példányszámban fogják nyomni kezdettől fogva mindvégig. ... Szóval kevés előfizetőt óhajtunk magunknak."

Ez nem a lap kísérlet-szándékát jelzi, hanem azt a törekvést, hogy magát a tettet létrehozzák, hogy jelenlétük történelmi tetté váljon - akár társadalmi bázis és megfelelően megérett szellemi közeg hiányának ellenére

is. De a "voltunk, legyen" gesztusában nemcsak ezt, hanem a szemlélet ujszerűségét, s a századelő progressziója legjobbainak egymásra-találását, közös platformra helyezkedését is meg kell látnunk.

Végül, a tanulmánykötet időhatárait kitolva, szükségesnek látszik - ha egészen sommásan is - egy rövid kitekintés a későbbi pályafutásra. Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy Fülep és Lukács a "Szellem" programjában azonos szemléleti elveket fejt ki - nem elfeledve természetesen a relativ azonosság - relativ különbség tételét, akkor érdemes megvizsgálni, hogyan haladják meg ezt a szemléletet. Lukács a 30-as években /külföldi emigráció/ lép tovább a Kant - Hegel - alapu szemlélettől, s jut el végül a marxizmusig.

Fülep a szellemtörténeti alaptól jut el addig a szemléletig, melyet "progresszív idealizmusnak" nevez, s mely sok érintkezési pontot felmutatva viszonylag közel áll a marxizmus eszmerendszeréhez. Ez jellegzetesen 'magyar út'. Noha idealista alapállását nem adja fel, a 30-as évek társadalmi - gazdasági problémái fokozott realitásmércék kötelezettségét róják rá, ami esztétikai írásaiban a társadalmi folyamatok - felépítmény viszony elemzéseként tükröződik.

Ahogy Fülep maga írja munkáiról a "Magyar művészet" bevezetőjében: ennek tudható be, hogy e műveknek "... a maguk idején történeti funkciójuk volt, beleszóltak, belevatkoztak - a maguk területén - a történeti folyamatba, harcoltak valamiért, vagy valami ellen..., cselekvően részt vettek az események és a köztudat, az akkori jelen és a rákövetkező jövő formálásában."

Szigeti Csaba